

AGRARNA OPERACIJA: RAZDELITEV MENJEVALNIH SENOŽETI MED POSESTNIKE NA STARI VRHNIKI¹

CERKVENICE PODRUŽNIC SV. LENARTA IN SV. NIKOLAJA

Položaj kmeta, ki ga je uničevalo prodiranje denarnega gospodarstva in kapitalističnih odnosov na vas ter majhna in razdrobljena posestva, so v 2. polovici 19. stoletja reševali z več zakoni. Leta 1883 so bili tako sprejeti trije okvirni agrarni zakoni, ki so urejali zložbe (komasacije), razdelitve zemljišč ter odpravo enklav v gozdovih.

Razdelitev skupnih zemljišč in ureditev pravice, ki so se nanašale na njihovo uživanje in oskrbovanje, je urejal deželni zakon iz oktobra 1887, ki je nastal na podlagi določil državnega zakona iz junija 1883.² Pravice so uživali skupno ali premenjalno (drug za drugim) bivše graščinske gosposke in podložniki, prebivalci ene ali več občin, prebivalci sosesk ali kakšnih drugih agrarnih skupnosti. Te pravice so izhajale bodisi iz tega, ker so bili sami osebno sočlani ali so se kot soposestniki šteli za sočlane ali ker so bili soupravičeni glede spolovinskih ali premenjalnih zemljišč. Takšna zemljišča so uporabljali za obdelovanje, pašo ali pa skupno ali spolovinsko pridobivanje trave, trstja, drv, šote, lubja, barskega mahovja, stelje idr.

Pri razdelitvi skupnih zemljišč je vsak sodeležnik dobil pravico do takega deleža od skupnega užitka, kot je bil po kakovosti in obsegu primeren njegovi dotedanji pravici.

Tisti, ki so imeli pravico do odškodnine, zlasti do letno plačljivih davščin, ki so jih morali sodeležniki dajati za užitek skupnih zemljišč ali njih posameznih delov, so lahko zahtevali, da se pri razdelitvi odkupi ta pravica v denarju ali zemljiščih.

Delitev soseskinih zemljišč, ki se je dogajala proti koncu 19. stoletja, je združevala poleg pravne ureditve novih razmerij tudi izvedbo ustreznih vrisov v katastrske mape. Že pri tem delu je bilo potrebno, da so uvedli posebne organe, ki so razpolagali s potrebnim upravnim in geodetskim aparatom. Ko je začela država razen tega pospeševati še komasacije raztresenih zemljišč in arondacije neenotnih posesti, so v ta namen začele delovati posebne komisije za agrarne operacije.³

V postopkih pri razdelitvi skupnih zemljišč, kakor tudi v postopanjih pri uredbi skupnih

22. Marija Malovrh: *Cerkev Sv. Lenarta na Stari Vrhniki*, akvarel, 2014.

užitnih in oskrbovalnih pravic pri zemljiščih, ki so ostala nerazdeljena, so bili pristojni:

- zapriseženi krajni komisarji za agrarne operacije,
- deželna komisija pri političnem deželnem oblastvu,
- ministrska komisija pri poljedelskem ministrstvu.⁴

Te oblasti so tudi obravnavale in razsojale spore, ki so nastali med sodelavniki o posesti posameznih delov teh zemljišč, obravnavala in razsojala je o morebitnih odškodninah za uživanje takih zemljišč ali njihovih posameznih delov. Preiskavo o sporih strank je v razdelbenem in uredbnem postopku vodil krajni komisar, razsodba o njih pa je ostala pridržana deželni komisiji. Zoper razsodbo je bila dovoljena pritožba na ministrsko komisijo.

Krajne komisarje so izbirali med osebami, ki so bile izprašane za sodniško službo ali politično upravo, za advokaturu ali notariat ter so imele za razdelbene in uredbne postopke potrebna kmetijska znanja, ali pa med teoretično in praktično izobraženimi poljedelci ali gozdarji, ki so dokazali, da poznajo zakone, ki urejajo razdelbe in uredbe.

Krajni komisarji, ki še niso prisegli kot državni uradniki, so morali dati prisego. Tako so dobili pravice in dolžnosti zapriseženih uradnikov. Pri težavnih slučajih so za pravni in gospodarski del razdelbe in uredbe lahko postavili posebne krajne komisarje, od katerih je eden od njih prevzel vrhovno vodstvo. Imenoval jih je minister za poljedelstvo v dogovoru s pravosodnim ministrom, razporedila pa jih je pristojna deželna komisija.

Deželna komisija je bila sestavljena iz deželnega predsednika ali njegovega namestnika kot načelnika, iz poročevalca, ki je vodil

administrativne posle komisije, treh članov izmed sodniškega stanu in enega člana deželnega odbora. Komisijo so lahko razširili z izvedenci za različna vprašanja: poljedelci, gozdarji, kmetijskimi tehnikami itd.

Na prvi stopnji so delovali krajni komisarji za agrarne operacije, od katerih je vsak pokrival večje število upravnih okrajev. V začetku delovanja komisije med leti 1889–1918 so bili trije krajni komisarji, ki so imeli sedež v Ljubljani, Postojni in Novem mestu. Po 1. svetovni vojni, do leta 1924, pa je bil za Kranjsko in jugoslovanski del Štajerske en komisar, ki je imel sedež v Ljubljani. Po tem letu pa dva, od katerih je eden pokrival sodne okraje Brdo, Cerknico, Kamnik, Kostanjevico na Krki, Kranj, Kranjsko Goro, Krško, Litijo, Ljubljano, Logatec, Lož, Mokronog, Radeče, Radovljico, Škofjo Loko, Trebnje, Tržič, Višnjo Goro, Vrhniko in Žužemberk, drugi pa Brežice, Celje, Dolnjo Lendavo, Gornjo Radgono, Gornji Grad, Konjice, Kozje, Laško, Ljutomer, Radlje, Maribor, Mursko Soboto, Ormož, Prevalje, Ptuj, Rogatec, Sevnico, Slovenj Gradec, Slovensko Bistrico, Šmarje pri Jelšah, Šoštanj, Šentlennart, Vransko ter Črnomelj, Kočevje, Metlika, Novo mesto, Ribnica in Velike Lašče.⁵

Med 2. svetovno vojno je po razdelitvi Slovenije med Nemčijo in Italijo nadaljeval delo komisar v Ljubljanski pokrajini,⁶ ne pa tudi na ozemlju, ki je bilo pod Nemci. Danes postopke, ki se nanašajo na upravljanje zemljišč, predpisuje Zakon o kmetijskih zemljiščih.

Postopek delitve skupnega zemljišča se je lahko začel na pobudo občinskega odbora ali večine upravičencev. Če je komisar potrdil upravičenost delitve, je izdal razglas o začetku agrarnega postopa. Razglas je bil objavljen na občinski deski. Nato je pisno povabil zainteresirane na razpravo, ki jo je tudi vodil. Poizvedbe je vodil s pomočjo

23. Marija Malovrh: *Cerkev Sv. Nikolaja na Kurenu*, akvarel, 2011.

zasliševanja strank, vpogleda v listine, razsodbe in spise. Pozanimal pa se je tudi glede vpisov v javne knjige in katastrske operate in o tem sestavil zapisnik.

Na podlagi poizvedb je komisija izdala odločbo o začetku delitvenega postopka. Po določitvi delitvenega ozemlja so izdelali mape, sodišče pa je z razglasom določilo začetek postopka pri navedenih zemljiško-knjižnih vložkih.

Nato je komisar obhodil meje delitvenega ozemlja in naročil tehničnemu oddelku, naj razišče ozemlje. Posamezne dele je oddelek primerjal z narisom v mapi, popravil nepravilnosti in izdelal t. i. izvirno mapo. Vsi udeleženci so bili vpisani v poseben imenik, kjer so bile označene njihove pravice. Imenik je bil nato razgrnjen z razglasom.

Potem so začeli s cenzitvijo posameznih zemljišč, o kateri so se morali sporazumeti vsi udeleženci. To so opravili tako, da so določili vrednostne razrede za posamezne kulturne vrste in čiste hektarske prihodke. Ko so opravili vsa pripravljala dela, so pristopili k delitvenemu načrtu. Tega je nato komisar predložil komisiji, ki ga je sprejela ali zavrnila. Na osnovi predloga je komisija izdala odločbo. Izvedba načrta je bila prepuščena komisarju. Po zaključku agrarne operacije je bilo treba urediti še popravke zemljiške knjige, izravnave stroškov in razglasiti zaključek postopka.

"Nadrobna razdelba" cerkvenic na Stari Vrhniki⁷

Dokument o tej agrarni operaciji: "Popis ali Register" govori o razdelitvi menjevalnih senožeti, imenovanih cerkvenice, ki so jih imeli v posesti in uživanju posestniki s Stare Vrhnike, v zemljiški knjigi pa so bile vknjižene na podružnici Sv. Lenarta in Sv. Nikolaja. Že samo ime cerkvenica pomeni, da je šlo za cerkveno posest, ni pa znano, kdaj in

pod kakšnimi pogoji je prišla v posest in uživanje prebivalcev Stare Vrhnike.⁸

Menjevalne senožeti in dve stavbni parceli, ki so na podlagi prošnje posestnikov s Stare Vrhnike z dne 20. 5. 1899 postale predmet razdelitve, so se nahajale v davčnih občinah Stara Vrhnika, Velika Ligojna, Blatna Brezovica in Podlipa. Postopek je dovolila c. k. deželna komisija za agrarne operacije julija 1900.

Imenik neposredno udeleženih so sestavili pri obravnavah 3. 7. 1902 in 9. 7. 1902 ter ga razglasili 24. 1. 1903. Na seznam se je pri-tožil podžupan Andrej Grom s Stare Vrh-nike št. 24 s sodrugi, češ da je nepopoln in da v njem ni zabeležena obveznost kmetov (gruntarjev) glede vzdrževanja podružnic Sv. Lenarta in Sv. Nikolaja in glede dobiva-nja hrastovega lesa za občinske mostove in brvi. Komisija za agrarne operacije je to pri-tožbo zavrnila kot neutemeljeno.

Na obravnavi 7. julija 1902 so glede določitve velikosti deležne pravice in razdelbene mere ter glede velikosti uživalnih pravic dosegli sporazumen dogovor:

a) Vsi navzoči posestniki so se strinjali, da je razmerje deležev v imeniku pravilno ter da sporazumno določeni uživalni razredi ustrezajo pravnim razmeram in velikosti deležne pravice posamezni soudeležencev.

b) V cerkvenicah je 42 uživalnih deležev in se morajo torej razdeliti na 42 vrednostnih enot.

c) To razmerje pa se je zaradi poravnave med upraviteljstvom podružničnih cerkva Sv. Lenarta in Sv. Nikolaja na Stari Vrhniki in med ostalimi soupravičenci spremenilo in se je dosegel sporazumen dogovor v smislu:

1.) Upravičeni posestniki – gruntarji s Stare Vrhnike prepustijo podružničnima cerkva-ma Sv. Lenarta in Sv. Nikolaja t. i. senožeti »Zajka«, parc. št. 1401, in »Mežnarco«, parc. št. 2389, d. o. Stara Vrhnika v obsegu 2 ha

30, 35 a, ki sta ocenjeni na 1072 K 47 h v izključno last, brez vsakih služnostnih in souživalnih pravic tako, da bo upraviteljstvo navedenih podružnic z njima lahko ravnalo kot s prosto lastnino in jo nemoteno uživalo.

2.) Pod tem pogojem dovoli upraviteljstvo navedenih podružničnih cerkva, da se sme razdelitev ostalih menjevalnih senožeti izvršiti brez vsakih ovir in po prosti volji vseh ostalih soudeležencev.

3.) Stavbene parcele št. 39 in 188, pokopališče, parc. št. 10, in prostor, parc. št. 1, v davčni občini Stara Vrhnika, ostanejo tudi za naprej izključna last podružničnih cerkva na Stari Vrhniki ter ostanejo kot takšne izven razdelitve.

Na obravnavi dne 9. julija 1902 se je sporazumno določilo:

a) da se delijo ostale cervenice po dotedanjem uživalnem razmerju tako, da dobi vsako posestvo toliko sveta, kolikor ga pride od vse cenilne vrednosti na 37 uživalnih deležev;

b) sporazumno z vsemi navzočimi soudeleženci se je nato določilo, da ostane tudi za mežnarijo poseben uživalni delež, ki ga bo užival vsakokratni mežnar;

c) dalje se je ugotovilo in ter sporazumno določilo, da se nahajajo od zgoraj navedenih cerkvenic, parc. št. 683, 686/1 in 688/2, v izključni solasti (souživanju ali menjevalni posesti) t. i. podružnikov s Stare Vrhnike. Do navedenih treh parcel, ki tvorijo zase dva uživalna deleža, je upravičenih 25 podružnikov, ki imajo skupaj 28 uživalnih deležev, tako, da pride vsak podružnik na vrsto komaj vsakih 14 let. Ker so te tri parcele majhne, se je določilo, da ostanejo tudi za naprej v dotedanji menjevalni posestni, zlasti ker bi

nadrobna razdelitev tako malih deležev iz gospodarskih ozirov ne bila mogoča.

Bonitacija ali klasifikacija razdelbenega ozemlja se je izvršila pod vodstvom uradnega državnega gozdnega izvedenca, c. kr. agrarnega zemljemerskega nadzornika Mateja Riebela, po zapriseženih klasifikatorjih ali cenilcih, ki so bili izvoljeni v ta namen. Zaradi lažjega tolmačenja mape in registra posestnega stanu so soudeleženci opozorili, da so cenilni oddelki v cenilni mapi narisani z modrimi črtami in pisani z modrimi arabskimi števkami, cenilni razredi pa z modrimi rimskimi števkami.

Na novo izločene in stalno zamejene poti se morajo napraviti v 14 dneh od objave registra in postaviti v tako stanje, da bodo splošno uporabne. Ko dobe soudeleženci svoja oddelilna zemljišča v posest, ne smejo več uporabljati dotedanjih poljubnih poti, stez in kolovozov, v kolikor se ti niso izločili in vrisali v mapo. Vsako samovoljno prevažanje po neizločenih starih poteh in uporaba prejšnjih poljubnih stez se bo strogo kaznovala z globo do 200 kron oz. zaporom do 20 dni.

Glede na posestni register je merilo vse razdelbeno ozemlje skupaj 19 ha 50,70 a, v vrednosti 8944 K 18 h. Od tega je površina poti, javni in ostali skupni svet obsegala 44,70 a, ki pa ni bil ocenjen; ostalo površino v velikosti 19 ha 06,00 a so predstavljale senožeti, ocenjene na 8944 K 18 h. Prigradbe⁹ so merile 12,40 a in so bile ocenjene na 205 kron 70 vinarjev.

Iz spodnje tabele je razvidno, koliko je dobil vsak soudeleženec pravic, koliko so vredne prigradbe oz. stare pridelitve in koliko pravic mu je po odbitku prigradb oz. prigrabil še ostalo.

Izkaz vrednosti deležnih pravic:

Št.	Črka v mapi	Soudeleženec	Hiš. št.	Uživalni delež	Vrednost deleža K/h	Vrednost prigradbe K/h	Ostala vrednost deležne pravice K/h
1	a	Kenk Marijana	2	1	207/15	-	207/15
2	b	Samotorčan Franc	3	1	207/15	-	207/15
3	c	Ogrin Franc	4	1	207/15	-	207/15
4	d1	Mesec Jožef	5	1	207/15	-	207/15
5	d2	Mesec Jožef	7	2	414/30	-	414/30
6	d3	Mesec Jožef	7/10	2	414/30	-	414/30
7	e	Ogrin Gašper	23/11	2	414/30	-	414/30
8	f	Mesec Jakob	12	2	414/30	-	414/30
9	g 1	Mesec Luka	47/13	1	207/15	-	207/15
10	h	Novak Jera	15	2	414/30	-	414/30
11	i 1	Petkovšek Jožef	53/18	1	207/15	-	207/15
12	j	Slabe Jurij	60	0,5	103/58	-	103/58
13	l 2	Ogrin Gašper	23	0,5	103/58	-	103/58
14	k	Rode Jožef	27	1	207/15	-	207/15
15	l	Kavčič Janez	20/28	1	207/15	-	207/15
16	m	Verbič Franc	30	2	414/30	-	414/30
17	n	Sternad Helena	31	2	414/30	-	414/30
18	o	Trček Primož	33	1	207/15	-	207/15
19	d4	Mesec Jožef	7/34	1	207/15	-	207/15
20	p	Ogrin Jakob	35	1	207/15	-	207/15
21	r	Debevc Ignac	36	1	207/15	-	207/15
22	s	Ogrin Ignac	37	1	207/15	-	207/15
23	t	Rode Franc	41	1	207/15	-	207/15
24	u	Grom Ignac	44	1	207/15	-	207/15
25	d5	Mesec Jožef	7/42	1	207/15	205/70	1/45
26	z	Grom Anton	70	2	414/30	-	414/30
27	aa	Kenk Janez	46	1	207/15	-	207/15
28	g2	Mesec Luka	47	1	207/15	-	207/15
29	i2	Petkovšek Jožef	53	2	414/30	-	414/30
30	ad	Mežnarija		1	207/15	-	207/15
		Skupaj		38	7871/71	205/70	7666/01

Viri in literatura:

1. Popis ali register deležnih pravic tikajočih se na drobne razdelbe v posesti in uživanju posestnikov iz Stare Vrhnike stoječih a zemljeknjižno na podružnici sv. Lenarta in Sv. Nikolaja vpisanih menjevalnih senožeti »Cerkvenice«, Ljubljana 1903.
2. Zakon o razdelbi skupnih zemljišč in uredbi dotičnih skupnih pravic do njih uživanja in oskrbovanja, Deželni zakonik vojvodine Kranjske (Landesgesetzblatt für das Herzogthum Krain), II. del, Ljubljana 1888.
3. Oblak Čarni, Marija: Rimska konvencija iz leta 1922 in urejanje vprašanja arhivov z Italijo, Arhivi XXII, št. 1-2, Ljubljana 1999, str. 28-33.
4. Kržišnik, Jožef: Zgodovina horjulske fare, ponatis iz Zgodovinskega Zbornika. V Ljubljani 1898. Samozaložba. Tiskala Katoliška tiskarna.
5. Sunčič, Vladimir: Komisije za agrarne operacije 1885-1945, 1. del, Ljubljana 1991.
6. Vilfan, Sergij: Pravna zgodovina Slovencev, Slovenska matica v Ljubljani 1996, str. 183, 260.

Opombe:

- 1 Agrarna operacija - urejanje kmetijskih zemljišč zaradi izboljšanja pogojev obdelave. Praviloma se izvede podlagi sporazuma med lastniki zemljišč.

Cerkvenica - travnik, ki je pripadal Cerkvi. Izraz se je uporabljal na Notranjskem. (Pleteršnik, Maks: Slovensko-nemški slovar).

Menjevalna senožet, menjavka ali spolovina -

travniške parcele v solastnini in menjajočem se užitku dveh ali več uporabnikov. Lastnina na menjavkah je bila ena izmed vrst spolovine. Spolovinarstvo je neke vrste zakupnina, po kateri kmet oddaja lastniku polovico pridelka, namesto dajatev po starih običajih. (Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, str. 183, 260). Pleteršnik: izraz se je uporabljal predvsem na Notranjskem in Tolminskem.

- 2 Zakon o razdelbi skupnih zemljišč.
- 3 Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, str. 489.
- 4 Glej opombo 2.
- 5 Sunčič, Komisija za agrarne operacije, str. 6-13.
- 6 Oblak Čarni, Rimska konvencija, str. 32.
- 7 Popis ali register deležnih pravic.
- 8 Nekaj več o pogojih uživanja cerkvenic (cerkovnic) lahko najdemo v Zgodovini Horjulske fare. Cerkev sv. Marjete ima tudi nekaj cerkovnic ... Uživa jih 35 posestnikov iz Horjula in Ljubogojne. Cerkev dobiva od cerkovnic in treh horjulskih bajt vsako leto 11 gold. 52 kr. (str. 139) ... Vrzdenška cerkev je nekakšna solastnica. Nekaterih parcel davčnih občin Vrzdenec in Horjul. Te cerkovnice koristijo v toliko cerkvi, da njihovi lastniki (22 vrzdenških posestnikov) plačujejo vsako leto cerkvi za njeno vzdrževanje 8 goldinarjev. Tudi se smejo te cerkovnice samo z dovoljenjem cerkvenega predstojništva drugim prodati (str. 151).
- 9 Prigradba: ograditev skupnega zemljišča in nemoteno uživanje - kot zaščita pred pasočo živino, vendar po drugi strani tudi znamenje nameravane prilastitve.